

Олександр Потехін

Про дві споріднені ідеологеми, ворожі демократії: антисемітизм та антиамериканізм

Порівняльний аналіз антисемітизму й антиамериканізму вимагає визначення подібності та основних відмінностей між цими двома ворожими демократії ідеологемами. Якщо відкритий антисемітизм сьогодні неприйнятний для респектабельних політиків у Європі, США та навіть Російській Федерації (на відміну від багатьох країн арабського світу), то антиамериканізм стає ключовим елементом зовнішньої політики Російської Федерації. Автор розглядає історичні корені антиамериканізму та антисемітизму й аналізує, чому антиамериканізм мав менші негативні наслідки для американців, ніж антисемітизм для євреїв.

Ключові слова: антисемітизм, антиамериканізм, А. Дугін, неоєвразійство, зовнішня політика Росії.

The comparative analysis of anti-Semitism and anti-Americanism requires to identify similarities and basic differences between these two ideological concepts, which are grossly anti-democratic. The undisguised anti-Semitism is unacceptable in Europe, the USA, Russia (contrary to the majority of the Arab nations). However, anti-Americanism is acceptable among intellectuals and is a key element of Russia's foreign policy. The author studies historical roots of anti-Semitism and anti-Americanism and analyzes why Americans have never fallen victims of violence caused by anti-Americanism similar to the level of violence against the Jews caused by anti-Semitism.

Keywords: anti-Semitism, anti-Americanism, A. Dugin, neo-Eurasianism, Russia's foreign policy.

Порівняльний аналіз антисемітизму й антиамериканізму вимагає визначення базових спільних та відмінних рис між цими двома ідеологемами. Антисемітизм має глибоке історичне коріння й багатовікову традицію. Її можна простежити з II–IV сторіччя н. е., коли християнська церква та синагога змагалися за неопітв в елліністичному світі. Щоб остаточно відвернути євреїв-християн від релігії їхніх предків, Іоанн Золотоуст називав синагогу «притулком не тільки для розбійників і гендлярів, а й для демонів», зображав євреїв як убивць та руйнівників, над якими запанував злий дух. Святий Августин розповідав, як улюблені сини Господні перетворилися на синів Сатани. Євреїв пов'язували з постаттю Антихриста, «сина погібелі», чия тиранія, згідно з посланням святого Павла та Книгою Об'явлення, передуватиме другому пришествю Христа. Низка отців церкви

повчали, що Антихрист буде євреєм, а євреї – його відданими прибічниками. У 1113 році в Києві стався великий єврейський погром, після якого, як писав в «Історії Російській» В. Татищев, князі ухвалили «нині з всієї Руської землі усіх жидів вислати і з усім їхнім майном і надалі не допускати, а якщо таємно увійдуть, вільно їх грабувати і вбивати...». У тому ж XII ст. у Західній Європі євреїв уперше звинуватили в убивстві християнських дітей, оскверненні благословенного хліба та отруєнні криниць¹. На цій хвилі у 1239 р. Папа Римський Григорій IX звернувся до паризького єпископа з листом, у якому доручалося під час суботньої молитви забрати з синагог усі єврейські книги й спалити. Підставою стало те, що буцімто

¹ *Норман К.* Привід для геноциду: міф про всесвітню єврейську змову і «Протоколи Сіонських мудреців» / Кон Норман. – К.: Самміт-книга, 2011. – 352 с.

«Талмуд є книгою ересі, що містить брехню та критику християн і християнства». Король Луї IX віддав спалення книг і призначив судовий розгляд «справи Талмуда», результат якого, втім, був задалегідь визначений. У червні 1242 р. близько 10 000 рукописних священних єврейських сувоїв було спалено на площі в Парижі, екзекуція тривала півтори доби ¹. Криваво придушеній спробі релігійного вільнодумства у Новгороді й Москві наприкінці XV – на початку XVI ст. офіційна православна церква начепила ярлик «жидівська ересь».

У свою чергу антиамериканізм – порівняно «молодий», його народження датується серединою XVIII ст., а біля колиски стояли гіганти французького Просвітництва, філософи й учені-природознавці – Вольтер, Дідро, Буфон, які «оголосили анафему цілому континенту – його фауні, флорі, тубільцям та колоністам... Першою претензією до Нового Світу було саме те, що він надто новий... І для них це не було похвалою» ². Для європейських консерваторів, таких як Ж. де Местр, США були «скорботною аберацією, надто грубою, щоб довго проіснувати» ³. Сучасний антиамериканізм поширився одночасно з виходом на світову арену в XX ст. Сполучених Штатів, країни, заснованої та розвинутої енергійними реформаторами-християнами. Згодом батьків-засновників було звинувачено у давній масонській змові з метою захоплення світової влади. Доктрина середини XIX ст. щодо американської винятковості, права та обов'язку США розповсюдитися у Північній Америці (Manifest Destiny) за змістом справді дещо перегукується з цілями всесвітнього єврейства, як вони виписані у «Протоколах сіонських мудреців» або «Промові рабина» ⁴. Справа лише у тому, що і «Протоколи...», і «Промова...» є підробками. Це повністю доведено дослідниками ⁵, але антисеміти продовжують наполягати на безумовній автентичності цих документів, для них вони – «символ віри». У цьому можна легко переконатися, відвідавши відповідні російські сайти.

Як пише британський історик С. Шама, наприкінці XIX ст. «стереотипи потворного американ-

ця – ненаситного, корисливого, бундючного шовініста та ментора ствердилися в Європі». Численні знамениті відвідувачі США винайшли або підтвердили стереотипи «культурної невихованості та брутального матеріалізму», сформували імідж Америки як «дитини-чудовиська, яка у процесі зростання ніколи не досягне моральної та культурної зрілості» ⁶.

Крім історичних обставин становлення, суттєва різниця між двома ідеологемами полягає у тому, що в сучасному світі антисемітизм на рівні задекларованої державної політики обмежується мусульманським світом. Тут панує прагнення знищити Ізраїль як єврейський осередок на Близькому Сході й відновити права палестинського народу – методами римських депортацій євреїв після Юдейських війн I–II ст. н. е. та вигнання їх мусульманами з Аравійського півострова у VII ст.

Після поразки гітлерівської Німеччини та засудження нацизму навіть радикальні праві політичні сили намагаються відхрещуватися від антисемітизму, а в інтелектуальних колах він зберігається здебільшого на маргінесі. Виняток становить Росія, де його представляє школа расистської геополітики містика, професора Московського університету, неоевразійця А. Дугіна. Ідеї консервативної революції він запозичив у німецьких авторів часів між двома світовими війнами, зокрема в провідного геополітика, правника Третього району К. Шмітта. Поміж непримиренних ворогів «правильного, нового, революційного» порядку К. Шмітт виокремив «Ренесанс, Реформацію, гуманізм і бароко, зміни планетарної картини Землі і світу завдяки відкриттю Америки і подорожам навколо світу, зміни в астрономічній картині світу і великі математичні, механічні та фізичні відкриття, одним словом все те, що Макс Вебер називає “західним раціоналізмом”» ⁷. До хибних, за К. Шміттом, «частково конституційних, частково науково-природничих факторів [...] чітко приєднується єврейський вплив. [...] Своєрідне натягнуте ставлення єврейського народу до всього, що стосується ґрунту, землі й території, криється у його способі політичного існування. Зв'язок народу з оформленим власною працею поселення і культури ґрунтом та конкретними формами влади,

¹ Goldstein P. A Convenient Hatred: The History of Antisemitism. – Brooklin, MA: ADL, 2012. – P. 90–91.

² Roger Ph. The American Enemy: The History of French Anti-Americanism / Philippe Roger. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 2006. – P. 5.

³ Ibid.

⁴ Норман К. Вказ. праця. – С. 293–316.

⁵ Див., наприклад: Де Микеліс Ч. Дж. «Протоколи сіонських мудрецов». Несуществующий манускрипт, или подлог века / Пер. с итал. Г. Ротенберг. – Минск: МЕТ; М.: Ковчег, 2006. – 526 с.

⁶ Understanding anti-Americanism: its origins and impact at home and abroad/ edited with an introduction by Paul Hollander. – Chicago: Ivan R. Dee Publisher, 2004. – P.3

⁷ Шмитт К. Порядок больших пространств в праве народов, с запретом на интервенцию для чуждых пространству сил; к понятию рейха в международном праве. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zlev.ru/101/101_67.htm.

які є похідними від нього, незрозумілий єврейському духу»¹.

В цілому близькі А. Дугіну ідейні батьки нацизму та фашизму пропагували знищення індивідуалістичного ліберального порядку, демократії та комерційної культури міської цивілізації на користь нового порядку, заснованого на консервативних цінностях, таких як підпорядкування індивідуальних потреб і бажань волі нації, дирижистська економіка і традиційні цінності суспільства, заснованого на квазірелігійному погляді на світ. Для Дугіна найкращим зразком консервативної революції слугувала нацистська Республіка Сало на півночі Італії (1943–1945 рр.). Він постійно звертався до досягнень нацистських практик, висловлював захоплення СС, яка в його уяві є свого роду середньовічним духовним лицарським орденом «із типовими ідеалами подолання плоті й меркантилізму, дисципліни»², окультною групою Аненербе, відповідальною за експерименти над людьми в концтаборах Аушвіц і Дахау. Дугін високо оцінив розроблені СС та Аненербе для післявоєнної Європи консервативно-революційні проекти, які передбачали нову, єдину Європу, регульовану феодальною системою етнічно відокремлених регіонів, що слугуватимуть васалами німецького сюзерена. Він адаптував її до Росії у концепті неоевразійства.

Ідеологема Дугіна є антизахідною, антидемократичною, антиліберальною, тоталітарною, ідеократичною та соціально-традиційною. Її націоналізм не орієнтований на слов'янство, хоча на росіян покладається особлива місія – об'єднати і вести інші народи Євразії. Він вважає раціоналізм західним винаходом та протиставляє йому свій містичний, духовний, емоційний месіанський світогляд. Щоб включити Європу до Євразії, Дугін повинен був змінити ворога. У класичній євразійській думці ворогом була романо-германська Європа. За версією Дугіна, ворог – це Сполучені Штати. Він пише: «США – це химерна, антиорганічна, трансплантована культура, яка не має сакральних державних традицій та культурного ґрунту, однак намагається нав'язати іншим континентам свої антиетнічну, антитрадиційну “вавілонську” модель»³. Класичні ж євразійці навпаки віддавали

перевагу Сполученим Штатам і навіть вважали зразком, особливо високо оцінюючи їхній економічний націоналізм, доктрину Монро та неприєднання США до Ліги Націй. Ще однією важливою відмінністю є позитивне ставлення Дугіна до фашизму та нацистської Німеччини. Ще до Другої світової війни класичні євразійці протистояли фашизму і расовому антисемітизму. Дугін віддав належне державі Ізраїль «за втілення консервативних принципів» та писав про зв'язок між сіонізмом і нацизмом, маючи на увазі, що євреї заслужили свою державність тільки через Голокост. Він також розділив євреїв на «поганих» і «хороших». «Хороші – правовірні та живуть в Ізраїлі; погані живуть за межами Ізраїлю і намагаються асимілюватися»⁴.

Отже, сучасний російський «інтелектуальний» антисемітизм є цілком антиамериканським. Неоевразійці передбачають створення об'єднаної континентальної сили для протидії проникненню атлантичних держав⁵. Концепція Євразійської імперії від Дубліна до Владивостока була розроблена Ж. Тіріаром, бельгійським геополітиком, який підтримував зв'язки з неофашистами, зокрема з мережею ветеранів СС. Найбільш ексцентричною ідеєю Тіріара свого часу була капітуляція Західної Європи перед Радянською армією, з метою її порятунку від «американської окупації» та ізраїльського політичного рабства. Ця радикальна концепція була схвалена неоевразійцями РФ, яку він встиг відвідати незадовго до смерті у 1992 р. для зустрічей з однопдумцями⁶. «Неоевразійці вважають арабський та традиційний мусульманський світ, особливо мусульман-фундаменталістів, природними союзниками Росії у спротиві зловісним антиконтинентальним силам – американцям та сіоністам», – вважає В. Россман⁷. Деякі автори небезпідставно прагнуть показати відмінності між світоглядами А. Дугіна та В. Путіна⁸. На нашу думку, вони дедалі більше нівелюються – і це доводять в першу чергу зовнішньополітичні практики Кремля.

Культова в Росії постать – А. Солженіцин – у своїх нудних реакційних дописах, починаючи з

¹ Там само.

² Дугин А. Консервативная революция. Краткая история идеологии Третьего пути // Элементы. – 1992. – № 1. – С. 54.

³ Barbashin A., Thoburn H. Putin's Brain: Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin's Invasion of Crimea. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-03-31/putins-brain>.

⁴ Ibid.

⁵ Rossman V. Russian Intellectual Antisemitism in the Post-Communist Era. – Lincoln & London: The University of Nebraska Press, 2002. – P. 25.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid. – P. 25–26.

⁸ Див., наприклад: Люкс Л. Дугин или Путин? Две стратегии («неоимперского реванша») и украинский кризис / Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры. – № 1. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltruss21.html>.

часів затворництва у штаті Вермонт (США), поєднував антиамериканізм з антисемітизмом, з останнім – головним чином у вигляді апологетики політики царату у «єврейському питанні»¹. Крах любої його серцю російської монархії Солженіцин тлумачить як результат підступних дій «ненависників Росії», перш за все – євреїв. Вони нібито отруїли богобоязливий царелюбний російський народ революційною пропагандою, підбурювали його проти начальства. Добро і зло ретельно розмежовані ним за расистським критерієм. У першому томі своєї версії історії євреїв в Росії Солженіцин захищає «принижену і ображену» імперію від «упередженості» тих, хто її критикує, причому з особливим пафосом таврує єврейських критиків. У зображенні єврейських погромів Солженіциним простежується виправдання і погромників, і тих, хто стояв за ними. Він категорично виступає проти доведеної тези, що погроми інспірувалися представниками царської влади з метою переключити невдоволення знедолених нижчих верств суспільства на традиційного цапа-відбувайла – євреїв. Жорстокий кишинівський погром 1903 р., згідно з Солженіциним, був результатом раптового спалаху народного гніву. Приводом нібито послужили чутки про «ритуальне єврейське вбивство». Щодо погромів у Києві та Одесі 1905 р., то тут, за Солженіциним, народну душу сколихнуло те, що революційно налаштовані євреї образили священні для народу релігійні і політичні символи («скріпи»). У розділах, що описують передісторію російської революції лютого 1917 р., апологія царизму змінюється гнівними звинуваченнями євреїв. Наполегливо підкреслюється їхня нібито особлива роль у руйнуванні основ, на яких трималася дореволюційна Росія. У другому томі своєї книги Солженіцин прагне представити російську революцію як «неросійську». Він згоден визнати росіяньською тільки демократичну фазу подій 1917 р. – Лютневу революцію. Насправді відповідальність за трагічну главу історії, яка почалася жовтневим переворотом 1917 р., несуть всі народності Російської імперії – її учасники, а спроба Солженіцина покласти провину за її жахи в першу чергу на «антиросійські налаштовані» групи, особливо на євреїв, не має під собою жодних підстав.

У свою чергу сучасний антисемітизм у РФ, дещо прихований кремлівськими поборниками «скріп», щоб не відлякувати путінських прихиль-

ників в Ізраїлі та деінде, є «теоретичним» підґрунтям антиамериканського курсу зовнішньої політики Кремля. Він скрізь шукає і весь час знаходить «руку світової залаштункової змови» проти Росії під проводом підступних євреїв, зокрема Дж. Сороса – буцімто організатора «кольорових» революцій на теренах колишнього СРСР, включно з Революцією Гідності в Україні.

Антиамериканізм в Україні, на відміну від РФ, не домінує у громадській думці. Результати опитування *Gallup poll* (літо 2015 р.) показали, що українці найбільшою загрозою для своєї країни вважають Росію (52 %), тоді як росіяни бачили таку загрозу у Сполучених Штатах (64 %) ². Взагалі серед зарубіжних країн, які згадувалися респондентами як джерело загрози для України, Америка відсутня. Згідно з опитуванням *Pew Research Center* в рамках проекту *Global Opinions* (опитування в Україні проводилися, на жаль, лише у 2014 і 2015 рр.), більшості українців властиве стабільно схвальне сприйняття США. Кількість таких респондентів становила 68 % (2014 р.) та 69 % (2015 р.), тоді як кількість їхніх опонентів трохи зменшувалася – з 25 % (2014 р.) до 22 % (2015 р.) ³. Новітні опитування також показують достатній рівень симпатій українців до США. У лютому 2016 р. в дослідженні Інституту Горшеніна респонденти мали визначити своє «добре» або «погане» ставлення до окремих країн. У рейтингу позитивних оцінок США отримали 62,8 % прибічників й опинилися після Польщі, Грузії, Канади, Німеччини, Франції, Туреччини, але випередили Китай (58,5 %) та, цілком закономірно, державу-агресора – Росію (28,4 %). У тому ж опитуванні респондентам пропонували висловити довіру чи недовіру декільком очільникам держав. Тогочасний американський президент Б. Обама отримав 26,6 % позитивних та 54,6 % негативних оцінок, але, якщо порівнювати з В. Путіним (отримав 87,7 % негативних і лише 6,8 % позитивних відповідей респондентів), це можна вважати непоганим результатом ⁴. Українці в основному позитивно

² Esipova N., Ray J. Eastern Europeans, CIS Residents See Russia, U.S. as Threats // Gallup website. – 2016. – 4 April. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gallup.com/poll/190415/eastern-europeans-cis-residents-russia-threats.aspx>.

³ Opinion of the United States, Ukraine, Global Indicators Database // Pew Research Center Global Attitudes & Trends – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pewglobal.org/database/indicator/1/country/229/>.

⁴ All-Ukrainian sociological survey. Geopolitical choice // Gorshenin Institute. – 2016. – 11 March. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gorshenin.eu/media/uploads/036/57/56e2913bd089f.pdf>.

¹ Солженицын А. И. Двести лет вместе: в 2 т. – Т. 1. – М.: Русский путь, 2001. – 512 с.; Т. 2. – М.: Русский путь, 2002. – 512 с.

оцінюють позицію США щодо російсько-української війни. За даними опитування липня 2015 р., американську позицію схвалювали 46 % респондентів, а негативно оцінювали – 35 %¹.

Слід констатувати наявність в Україні інтелектуального антиамериканізму (за відсутності тако-го ж антисемітизму). Нещодавно мене вразили антиамериканські настрої групи «просунутих» студентів Києво-Могилянської академії, для яких це є, мабуть, невід'ємною рисою «європейськості», відчуття «іншого» через розрив між європейцями та американцями як його трактує, наприклад, лівий французький філософ Ж. Бодріяр. За цим автором, Америка є «останнім примітивним суспільством», культурною пустелею та водночас утіленням «радикальної модерності... що культивує відсутність походження або міфічної автентичності; не має минулого, [...] живе у вічній сучасності». За словами Бодріяра, «США є втіленням утопії», а декількома сторінками далі: це «антиутопія дурості, [...] придушення всіх цінностей, смерть культури»².

Європа мала б моральні підстави для подібних інвектив на адресу Америки, якби не деякі очевидні факти ХХ ст., про які незручно, але треба говорити. Саме європейська цивілізація породила Велику війну, що тривала у Європі з 1914 р. (з не-тривалим перемир'ям) по 1945 р. Голос В. Вільсона з його 14 пунктами не було почуто, а без участі США на другому етапі війни перемога союзників антигітлерівської коаліції була б недосяжною. Саме Європа допустила виникнення, а згодом – вчинення небувалих злочинів проти людяності двох тоталітарних терористських режимів – сталінського та гітлерівського, із Голодомором, Голокостом, таборами смерті. Щодо їхньої спорідненості є сумний правдивий вислів: у 1945 р. «Гулаг звільнив Аушвіц». Унікальний в історії досвід окупації Сполученими Штатами переможених країн – Німеччини та Японії – мав безперечний позитивний вплив на їхній політичний та економічний розвиток, показав відмінність у цьому плані американської ліберальної демократії від держав-переможниць у Першій світовій війні. США ініціювали створення під гаслами Атлантичної хартії 1941 р. Організації Об'єднаних Націй, прийняли та реалізували «План Маршалла»

¹ Зовнішня політика України: оцінки й очікування населення // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва – 2015. – 24 вересня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/zovnishnya-politika-ukraini-otsinki-y-ochikuvannya-naselennya>.

² Baudrillard J. America. – London. New York: Verso books, 2010. – 144 p.

по допомозі у відбудові зруйнованої війною Європи, тобто підтримали потенційних конкурентів. Створена з ініціативи низки європейських держав для стримування радянської агресії НАТО формалізувала зобов'язання США з оборони країн-членів і суттєво зменшила для європейських держав тягар витрат на безпеку. Це, в свою чергу, стало передумовою для успішної економічної інтеграції у вигляді Спільного ринку, а згодом – ЄС. Спільна зовнішня та оборонна політика ЄС через заощадливість європейців існує майже виключно у вигляді «паперового тигра». Безхребетність європейських т. зв. «безпекових» структур, призвела до трагічних подій після розпаду Югославії і тільки втручання США зупинило кровопролиття на її колишніх теренах. Цей неприємний для європейців перелік можна продовжити хоча б з огляду на кволу реакцію Європи на загрозу її за-садам і цінностям з боку агресивної Росії.

Це зовсім не означає, що США чи Ізраїль були і є ідеальними й не підлягають критиці. Але ця критика не має здійснюватися з позицій антиамериканізму чи антисемітизму – ірраціональних ідеологем, які або цілком ігнорують факти, або висмикують тільки ті з них, що можуть прислужитися міфу³. Як свідчить А. Глюксман, праця якого є унікальним дослідженням спільних рис цих двох ідеологем, «за певних обставин єврей утверджується в антиамериканізмі, а американець – в антисемітизмі. Втім, алхімія ненависті зовсім не виключає, що кожен поверне проти себе ті найгірші почуття, які скеровує на супротивника. І антисемітизм Семіта, і антиамериканізм Янки можуть досягти дивних вершин самознищення. Уточнимо для заблуканих простаки: критикувати єврея, державу Ізраїль або уряд Сполучених Штатів у жодному разі не є ознакою расистської ворожості...»⁴.

Один із чотирьох розділів книги А. Глюксмана «Одинадцять заповідей» має саркастичну назву «Вперед, на американського єврея»⁵. Припинити

³ Як зразок такої «творчості» див., наприклад: Хомський Н. Гегемонія или борьба за выживание: стремление США к мировому господству [пер. с англ. Илья Харламов]. – М.: Столица-принт, 2007. – 464 с.; або: Chomsky N. We're facing a new Cold War. The linguist and philosopher on the warped coverage of Putin's Russia and the ways we whitewash our war crimes. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.salon.com/2015/04/15/noam_chomsky_were_facing_a_new_cold_war_partner/.

⁴ Глюксман А. Одинадцять заповідей. – Київ: Дух і літера, 1994. – С. 122. Цікавий огляд поглядів А. Глюксмана див.: Iuga N., Batin L. The "New Anti-Semitism" According to Andre Glucksmann as a Political Problem // Knowledge horizons – Volume 5. – N 2/2013. – P. 66–73.

⁵ Глюксман А. Вказ. праця. – С. 119–183.

цитувати цього блискучого стиліста-аналітика надзвичайно важко (хоча часто хочеться й полемізувати з автором). Ось що він пише про потяг до смерті антисеміта-антиамериканіста: «Якщо світ загниває, то тільки мій останній час буде хорошим... До нього я не належу собі. Загнаний в середину ворожою могутністю (часто “єврейською”), переслідуваний ззовні повсюдним іноземцем (найчастіше “імперіалістом”, колись британським, віднині американським), він залишається самим собою і відчуває внутрішню злагоду, проживаючи кожну хвилину як останню. Капіталістичне оточення, культурний імперіалізм, п’ята ідеологічна колона, семітські лобі в комунікаціях, систематична деградація звичаїв, змова проти думки, західна систематизація приниження, знищення розуму і обдумана культурна дегенерація складають стільки повторюваних звинувачень. По той бік спрощеної пропаганди оці дорікання присмачують терористично – тероризований спосіб життя. Спосіб постійного існування у тлінності на межі розриву між буттям і ніщо. Антисеміт і антиамериканіст, саме так, бо вони є анти- до останньої клітини, фабрикують фатальність і сподіваються, виключаючи все, згорнутися в самих себе»¹. Це цілком стосується мешканців путінської Росії, зокрема тих, хто окупував частину українського Донбасу та на чужу і власну погибель «протистоїть там американській навалі», у чому впевнена більшість росіян. У цікавому доказовому огляді процесу фашизації сучасної Росії А. Мотиль не згадує про антисемітизм², мабуть у нього не доходять руки до аналізу блогосфери російського сектору Інтернету. Навіть поверхове ознайомлення, наприклад, з коментарями кремлівських ботів на сайті радіостанції «Ехо Москви» доводить, що хвиля російського патріотичного шовінізму й мракобісся, що накрила РФ, є не тільки антиамериканською, але й антисемітською. «Вороги Росії» – ліберали, ідентифікуються як євреї, усім «шендеровичам, альбац та биковим» погрожують розправою та радять негайно забиратися «на історичну батьківщину» – в Ізраїль або до «роботодавців» – у США. Свою юдофобську лепту у всеросійський шабаш вніс провідний в РФ антиамериканіст В. Путін, коли у першій публічній реакції на вбивство Б. Немцова підкреслив його єврейське коріння. Наявність у вузькому колі путінських олігархів (кооператив «Озеро») осіб з

єврейськими прізвищами нічого не значить. Тут доречна аналогія з відомою позицією Л. Троцького, який про себе заявляв, що він «не єврей, а соціал-демократ, інтернаціоналіст» і принципово відмовляв у допомозі євреям – безвинним жертвам «червоного терору». Інтернаціональними злочинцями, злодіями-спеціалістами з «пиляння» державного бюджету є стовпи путінського режиму, банкіри кремлівської мафії Абрамович, брати Ротенберг, Фрідман та ін.

З есея А. Глюксмана: французький автор Л.-Ф. Селін³ (справжнє прізвище Детуш) у 1938 р. писав, що «демократія є не що інше, як єврейський гомін, що одурманює, неймовірний, нечуванний барабанний бій; гігантський супровід нашого (не німецького чи радянського! – О. П.) апарату тортур і рабства. Абсолютно непереборний, хто патронуює цьому кошмарові? Єврейські банки, заколот рабинів (з героїном або без нього)... На сьогоднішній день у Німеччині, в Італії, в Росії, потроху всюди, єврей виявляє певний опір своїй волі... Певний арійський расизм. О! Не дуже небезпечний! Лише спорадичніший, вигадливіший, скромніший»⁴. Мине зовсім небагато часу і нацистська системна машина знищення в таборах смерті та поза ними покаже ціну вигадкам про скромність та спорадичність арійського расизму⁵. «Рівняння буржуа = єврей пропонує критичний аналіз і обіцяє засудження сучасності. Всі існуючі науки – біологія, соціологія, політична економія, педагогіка, генетика – були покликані увінчати найбільший забобон, проводячи наукову дияволізацію»⁶. Її апофеозом постає висновок: «Єврей пересуває і обертає одну за одною... цінності; сама циркуляція, в свою чергу, обертає єврея на буржуа, а буржуазну велич – на безконечно “конвертовану” могутність; кожен американець – єв-

³ Характеристику Л.-Ф. Селіну було надано у праці Інституту всесвітньої історії Російської академії наук: він «віносить вирок усій сучасній цивілізації, у рамках якої війна стає головним і закономірним злом, мірилом усіх інших. [...] Селін вважав, що потяг до вбивства закладений у самій людині». (Мировые войны XX века. – Кн.1. – 2-е изд. – М.: Наука, 2005. – С. 565.) Автор тексту зазначає: «французькі письменники-комуністи (щоправда, не надовго) свого часу зарахували його до “своїх”...». І жодного слова про його подальшу еволюцію – до расистського антисемітизму.

⁴ Глюксман А. – Вказ. праця. – С. 135–136.

⁵ Див.: Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним. – К.: Грані-Т, 2011. – 448 с.; Снайдер Т. Чорна земля. Голокост як історія і застереження. – К.: Медуза, 2017. – 394 с.

⁶ Глюксман А. Вказ. праця. – С. 137. У наведеному А. Глюксманом переліку бракує, на перший погляд, геополітики, але, перепрошую, до наук вона аж ніяк не належить.

¹ Там само. – С. 123–124.

² Motyl A. Is Putin's Russia Fascist? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/is-putin-s-russia-fascist#.VTlf6o5JwyQ>. facebook

рей, а кожен єврей – американець...»¹. Отже, стає зрозумілим, як лівий антибуржуазний дискурс пов'язаний із латентним антисемітизмом.

Про базові засади антиамериканізму європейських правих пише у своїй широко відомій дотепній праці французький інтелектуал Ж.-Ф. Ревель². Він представляє країну, яка в Європі традиційно найбільш асоціюється з цим явищем та, на жаль, не пасе задніх у проявах войовничого насильницького антисемітизму (про що Ревель у своїй книзі не пише). Формування цих засад зумовлене тим, що протягом ХХ ст. Європа втратила свою першість, яка тривала шість сторіч. «Європа була рушієм підприємництва та індустрії, новатором у мистецтвах і науках, будівничим імперій, практично – господарем планети. Країни, що вели перед у процесі глобалізації *avant la lettre*, змінювалися, але всі так чи інакше брали участь – зі згоди чи примусу. Сьогодні навпаки, Європа не тільки втратила здатність діяти самотужки у глобальному вимірі, але вимушена певною мірою наслідувати Сполучені Штати й звертатися за підтримкою... Що стосується антиамериканізму правих радикалів, то він підживлюється тією самою ненавистю до демократії та вільної економіки, що спонукає крайніх лівих»³.

Критично оцінював творчий доробок Ревеля директор Інституту Ремарка Нью-Йоркського університету, відомий історик Т. Джадт. Він писав, «що його стиль видає людину не знайому з сумнівами та незвичну до протиріч [...], схильну до безпідставних узагальнень...»⁴, з чим важко погодитися. До речі, Джадт зазначав: «Як і антисемітизм, з яким він часто пов'язаний, антиамериканізм є зручним означенням для висловлення культурної небезпеки (з боку США. – О. П.)»⁵. Спорідненість сумнозвісних «Протоколів сіонських мудреців» та викритої неомарксистами, лівими лібералами, правими радикалами і російськими націонал-державниками «всесвітньої змови мондіалістів» лежить на поверхні. На США водночас покладається провина як за надмірну впливовість у сучасному світі їхніх «імперіалістів», так і за недбале виконання ролі «світового

жандарма», нездатність або небажання врегулювати всі наявні конфлікти, надати допомогу, безпеку і комфорт усім, хто їх потребує. Якщо відверті прояви антисемітизму в Європі, США та навіть у Російській Федерації (на відміну від багатьох країн мусульманського світу) є неприпустимими для респектабельних політиків (хоча де їх відшукати в Росії?), то антиамериканізм є не тільки «проявом доброго смаку» інтелектуалів «руського міра», але й державною платформою зовнішньої політики Російської Федерації. Нацистське гасло про «захист співвітчизників за кордоном», з яким Німеччина здійснила аншлюс Австрії, розчавила Чехословаччину та розв'язала Другу світову війну, реалізоване в агресії Кремля проти України.

Зважаючи на тривалу, хоча подекуди й непослідовну підтримку Сполученими Штатами боротьби держави Ізраїль за існування, антиамериканізм має суттєву антисемітську складову. Антиамериканізм є проявом антисіонізму⁶. Тим більш парадоксальним є досить помітне поширення в ізраїльському суспільстві антиамериканських настроїв⁷.

В антиамериканізмі й антисемітизмі прийнято підкреслювати, що і те, і інше – переважно ірраціональна, часто неусвідомлювана зневага і ворожість до системи, цінностей, культури та народу, що поширюється й на державу, яка їх уособлює. Своєю фобією антисеміти й антиамериканісти завдячують комплексу меншовартості, який живиться різними реальними й вигаданими фрустраціями та лихами, і щоб підняти власну самооцінку, відповідальність за них безпідставно перекладають на євреїв та/або американців.

Щоб зрозуміти, проти чого, власне, виступають антиамериканісти, варто спробувати з'ясувати, що ж таке американізм? Традиційно його пов'язують із ліберальною демократією, вільним ринком, верховенством права та захистом прав людини. Беручи до уваги американські реалії та політику, які мають піддаватися критичній оцінці, спробуємо назвати риси американізму, щоб кожен міг визначитися, чи заслуговують Сполучені Штати (й Ізраїль як їхній друг і союзник) ненависті та огиди. На мій погляд, американізм – це насамперед культ особистої свободи, людської гідності, опори на власні сили, критичного ставлення до державної влади, динамізму (навіть безглузді дії кращі за пасивну рефлексію, в кінцевому підсум-

¹ Там само. – С. 135.

² Revel J. *Anti-Americanism*. San-Francisco: Encounter books, 2003. – 176 p.

³ Ibid. – P. 4.

⁴ Judt T. *A New Master Narrative? Reflections on Contemporary Anti-Americanism // With us or against us: studies in global anti-Americanism*. – Ed. by D. Lacorne, T. – Basingstoke: Palgrave, 2006. – P. 11–34.

⁵ Ibid. – P. 19. З точністю визначень (і не тільки з нею) в американських ліволіберальних професорів явні негарзди.

⁶ Hirsh D. *Hostility to Israel and Antisemitism: Toward a Sociological Approach / Journal for the Study of Antisemitism*. – 2013. – Vol. 5. – N 1. – P. 23–44.

⁷ Холандер П. – Вказ. праця. – С. 68.

ку вони призведуть до бажаного результату), підприємливості й авантюризму, історичного оптимізму – з підставами та без них, демократичності (хоча б у вигляді мережі ресторанів Макдональдс, в яких однаково несмачною їжею годують всіх відвідувачів), сім'ї (інтереси якої аж ніяк не менші за державні або навіть перевищують їх), всеперемагаючих техніки і технології, споживацтва та альтернативних йому стилів життя, міфу – традиційного чи новітнього, а також релігійної та національної толерантності (яка інколи набуває гіпертрофованих, гротескних форм). Американські інтелектуали – від М. Твена до К. Воннегута й багатьох інших – слугують найкращими зразками критичної самооцінки, вони не менше ніж західноєвропейці ненавидять маскульти і його стереотипи й активно винахідливо йому опираються¹. Водночас триває й подекуди загострюється зовсім не дитяча «хвороба лівизни» американських інтелектуалів (чого варті, наприклад, «осередки перманентної антиімперіалістичної революції» в Гарварді та Принстоні). Твори на кшталт дописів Н. Хомського надали ворогам Сполучених Штатів та Ізраїлю досконалий арсенал ідеологічної «зброї масового ураження». Це було б півбіди, якби цілий напрям зовнішньополітичної думки США, представлений авторами численних публікацій у впливовому журналі *The National Interest*, пропонуючи зміни у світовій стратегії США, не наголошував на необхідності відмови від «беззастережної» підтримки Ізраїлю. До речі, вона ніколи не була беззастережною – згадаймо хоча б Суецьку кризу 1956 р. або «нормалізацію відносин» з іранським режимом адміністрації Б. Обами.

Подивімося, що пропонується на заміну уявному «контролю сіоністів над провідними світовими ЗМІ» та американській глобальній культурній експансії. Державний контроль над інформацією здійснюється з метою придушення в зародку вільного обміну думками, пониження навіть існуючого рівня конкуренції ідей та поглядів. На перший погляд, інформаційна революція справді забезпечує нечувані раніше засоби маніпулювання свідомістю поверх кордонів. Однак маніпулятивні технології мають зворотний ефект, коли створені

«для зовнішнього вжитку» симулякри отримують самостійне життя і впливають на їхніх винахідників як доведені істини. Американці, як і інші народи, користуються усіма надбаннями Інтернету. Інтернаціональна американська культура, зберігаючи англосаксонське ядро, увібрала в себе здобутки культур народів, які й творять американську націю. В ній присутній загальнолюдський зміст, без якого відбувалося б її відторгнення, незважаючи на всю технічну досконалість засобів розповсюдження.

І, нарешті, антисеміти-антиамериканісти не можуть вибачити пасіонарності Сполучених Штатів та Ізраїлю: прагнення Америки до світового лідерства остаточно не зникло, хоча й зазнало відчутної ерозії за часів президента Д. Трампа, а «новий єврей» ушент руйнує стереотипи жертви, пасивного «раба долі» або шекспірівського Шейлока.

За роки російсько-української війни антиамериканізм в Україні набув нової мотивації – США не без підстав звинувачують у тому, що вони недостатньо підтримують Україну в її протидії російській агресії. Водночас Революція Гідності й розвиток подій після неї завдали невідпорного удару пропагандистському жупелу про «природний антисемітизм» українців. Це найкраще доводить діяльність патріотів України, таких як Й. Зісельс і тисячі його однодумців.

Отже, найголовніша відмінність між спорідненими антисемітизмом та антиамериканізмом – у наслідках реалізації цих ідеологем для людства. Американці ніколи так сильно, як євреї, не потерпали від антиамериканізму, навіть події 11 вересня 2001 р. не дають підстав для порівняння. Євреї були об'єктом переслідувань, дискримінації, терору протягом століть, а апогею ця політика сягнула під час Голокосту в ХХ ст. До честі американців слід зазначити, що провина США, які не прийшли на допомогу, щоб урятувати від знищення мільйони європейських євреїв, знайшла відображення в експозиції музею Голокосту у Вашингтоні. Допомога Сполучених Штатів Ізраїлю, який завжди був її пріоритетним бенефіціаром, може розглядатися як прагнення якоюсь мірою спокутувати цю провину.

¹ Потехін О. В., Ветринський І. М. США і світ ХХІ століття. – К.: Центр вільної преси, 2012. – 557 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/11444118/The_Twilight_of_Imperial_Paradigm_in_the_U.S.A._by_Oleksandr_Potiekhin_and_Igor_Vetrinski.